

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Денис ТОЛОЧКО

кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу історико-правових
та теоретико-методологічних проблем українознавства ННДІУВІ

Анотація. Стаття присвячена впливу різних етнічних спільнот на розвиток державних та громадських структур в Україні. Наголошується, що формування істинно демократичних відносин, створення на їх основі демократичної системи правління, яка гарантувала б дотримання прав людини і прав національностей, є кращим шляхом етнонаціонального розвитку України. Етнонаціональний чинник є основною рушійною силою для формування людської спільноти, насамперед, на засадах захисту етнічних та національних інтересів. Відкритих міжетнічних конфліктів вдалось уникнути, в першу чергу, завдяки досвіду, організованості та мирним намірам лідерів національних рухів.

Ключові слова: етнонаціональний чинник, державотворення, громадянське суспільство, між-етнічні відносини, етнонаціональний розвиток, етнічна спільнота, громадські організації.

Україні за роки незалежності вдалось уникнути відкритих міжетнічних конфліктів. Проте завдячувати, перш за все, треба не урядовцям, які опікуються питанням етнонаціонального розвитку, а лідерам національних рухів, які організували та скерували його у мирне русло. В етнонаціональній сфері, з одного боку, українським законодавством гарантуються рівні права етнічним спільнотам, а з другого – реальний стан дотримання та захисту прав національних меншин залишається вкрай незадовільним. Актуальність висвітлення цього питання полягає у суттєвому розходженні теоретичних узагальнень науковців, поглядів урядовців та лідерів громадських організацій на вирішення проблем етнонаціонального розвитку України.

У сучасній українській історіографії проблемам етнонаціонального розвитку присвятили свої праці В. Ананьїв, В. Євтух, І. Кресіна, В. Котигоренко, П. Надолішній, Л. Шкляр та ін. Упродовж останніх двох десятиліть успішно захищено дисертаційні роботи, присвячені історії формування та розвитку етнічних спільнот України [11, 16, 17]. Етнонаціональне питання дослідники висвітлюють переважно на прикладах конкретних областей та регіонів України, в яких компактно проживають представники різних етнічних спільнот. Проте участь та роль

етнічних спільнот у різних сферах розвитку українського суспільства досі залишаються малодослідженими. Для подальшого розвитку країни важливо усвідомити міру вияву етнонаціонального чинника в державотворенні та становленні громадянського суспільства.

Важливе значення для дослідження питання етнонаціонального розвитку України має розробка теоретико-методологічних положень про співвідношення етнонаціонального та загальнолюдського в самопізнанні та самотворенні людської особистості. Зокрема, у працях Л. Токаря розглянуто принципово важливі питання визначення межі взаємодії етнонаціонального та загальнолюдського. Вчений переконаний, що «в загальнолюдську спільність людина входить через національну індивідуальність саме як національна, а не абстрактна людина. Відповідно будь-яке навіть уявлення про якусь абстрактну надлюдину, що піднялася б над усім різноманіттям свого буття й абстрагувалася від усього національного, суперечило б логіці й законам природотворення» [23, 190–193, 24, 175–182]. За основу зазначеного положення Л. Токар взяв ідею М. Бердяєва про те, що «Всечеловечество раскрывает себя лишь под видами национальностей. Денационализация, проникнутая идеей интернациональной Европы,

интернациональной цивилизации, интернационального человечества, есть чистейшая пустота, небытие. Ни один народ не может развиваться в бок, в сторону, вращаться в чужой путь и чужой рост. Между моей национальностью и моим человечеством не лежит никакой «интернациональной Европы», «интернациональной цивилизации». Творческий национальный путь и есть путь к всечеловечеству, есть раскрытие всечеловечества в моей национальности, как она раскрывается во всякой национальности» [2, 109].

Показовими щодо відображення важливості етнонаціонального чинника є результати тематичних опитувань соціальної служби Центру Разумкова у різних регіонах України, зокрема у Криму [22, 27–39]. Так, 76% опитаних у 2011 р. кримчан не почували себе захищеними від зіткнень на міжнаціональному чи міжрелігійному ґрунті. Слід врахувати, що цей показник зафіксовано на тлі загального зниження рівня міжнаціональної напруженості в Криму, коли абсолютна більшість (59,7%) респондентів виключають можливість гострого міжнаціонального конфлікту найближчим часом. Водночас кожен десятий (10,2%) опитаний вважає, що такий конфлікт може відбутися [22, 27–29]. Безперечно, на фоні гострих повсякденних соціально-економічних проблем питання етнонаціонального розвитку помилково відкладається на невизначений термін.

Не менш цінною з методологічної точки зору є думка В. Ананьїва про те, що «у сучасному світі проблема етнонаціональних відносин не може і не повинна розглядатися як деяка цінність, відірвана від політичних, економічних і соціальних реалій. [...] Міжнаціональні відносини в ієрархії основних проблем, що викликають тривогу у населення, міцно влаштувалися серед таких, як загроза безробіття, зростання злочинності, погіршення екологічної обстановки тощо» [7, 163]. Відповідно дотримання принципу цілісності потребує від дослідників розгляду етнічних спільнот не самих по собі, а у взаємозв'язку з феноменом сучасної цивілізації.

Загалом сучасній цивілізації властивий досить суперечливий характер, оскільки на планеті співіснують проблеми надлишкової ваги та голоду, безпліддя та перенаселення, ксенофобія та глобалізація тощо. Розгляд зазначених проблем як самодостатніх явищ веде дослідників до перебільшень та песимістичних прогнозів щодо можливих наслідків для майбутнього цивілізації. Цього можна уникнути, якщо звернутись до ідей В. Вернадського та врахувати комплекс факторів, які лежать в основі сучасного феномену цивілізації, а саме:

- співвідношення рівня розвитку людства та комунікацій;
- пріоритет загальнолюдських інтересів та розширення можливостей народу впливати на хід державних та громадських справ;
- контроль демографії, тривалості життя, хвороб та поширення наукових знань.

На думку В. Вернадського, цього достатньо, щоб вважати припущення про можливість занепаду цивілізації безпідставними [3, 77–78]. Для дослідження державотворення та становлення громадянського суспільства особливе значення має положення вченого про те, що «[...] никогда в истории человечества интересы и благо всех, а не отдельных лиц или групп, не ставились реальной государственной задачей,

и народные массы получают все растущую возможность сознательно влиять на ход государственных и общественных дел (виділ. мною. – Д.Т.). Впервые реально поставлена и уже не может сойти с поля зрения борьба с бедностью и ее последствиями (недоеданием) как и биологически-научная, и государственная техническая задача» [3, 77–78]. Доречно додати, що згідно із статтею 5 Конституції України саме народ є «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні [...]». Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування».

У науковій літературі, присвяченій питанням етнонаціонального розвитку України, досить широко вживаються терміни «етнонаціональний чинник» та «етнонаціональний фактор». Однак їх зміст визначено ще не досить чітко. Якщо термін «фактор» (лат. factor – той, що робить; facio – роблю) трактується як чинник, умова, рушійна сила, причина якого-небудь явища, процесу [21, 92], то термін «етнонаціональний фактор» розкриває участь представників тих чи інших етнічних спільнот у соціально-політичних, економічних та культурно-освітніх процесах.

Л. Шкляр розкриває термін «етнонаціональний чинник» як такий, що характеризується сталими ознаками життєдіяльності, тобто культури, способу життя, духовних орієнтирів тощо, які набувають прояву соціальних ознак та мотивів політичної поведінки етносу або нації. За певних обставин ці чинники стають детермінантами, що рухають етнонаціональні спільноти до самоорганізації на засадах етнічних та національних інтересів, як джерела етнодержавотворення [26, 11].

П. Надолішній визначив категорію «етнонаціональний фактор» як «приведений в дію внутрішній потенціал етнічної спільноти, який безпосередньо чи опосередковано впливає на розвиток соціальних процесів у суспільстві в цілому, виступає в ролі їх причини, визначаючи тією чи іншою мірою їх характер або ж окремі риси» [15, 52].

Визначення В. Ананьїва розкриває зміст терміна «етнонаціональний чинник» як певну форму «вияву існуючих етносів в їх прагненні до реалізації своїх життєвих інтересів, в різних сферах суспільного життя, в конкретних соціально-історичних умовах» [1, 160]. До сутнісних характеристик етнонаціонального чинника, на думку В. Ананьїва, потрібно віднести етнонаціональну структуру, чисельність кожної етнічної групи, наявність або відсутність місць компактного мешкання етносів на території держави, місце і роль кожної етнічної групи в соціально-політичному житті суспільства, місце і значущість у професійній структурі населення країни, рівень етнічної самосвідомості, міру збереження і вияву етнокультурних традицій, реальні і потенційні можливості використання рідної мови в різних сферах суспільного життя, наявність формальних і реальних обмежень у суспільстві для якихось етносів (міра соціально-політичної комфортності), рівень впливу діаспори на політичне і культурне життя суспільства, наявність на території країни різних конфесій і їх міру впливу на різні етнічні групи та ін. [1, 160–161].

Погоджуючись із зазначеними вище визначеннями, можна сказати, що «етнонаціональний чинник» виступає як причина або рушійна сила самоорганізації етнічних спільнот на засадах захисту етнічних та національних інтересів.

Водночас сутність етнопонаціонального чинника державотворення не обмежується лише станом міжнародних відносин у межах країни, а виходить на рівень міждержавних відносин. Відповідно, це передбачає обов'язкове дотримання системи міжнародних та національних юридичних норм під час розробки і здійснення етнопонаціональної політики.

Упродовж останніх двох десятиліть у налагодженні співпраці урядових і громадських організацій спостерігається негативна тенденція. Вона полягає у перманентній реорганізації центрального органу виконавчої влади у сфері етнопонаціонального розвитку, що аж ніяк не сприяє вирішенню гострих проблем, оскільки значна частина часу й коштів витрачаються на саму реорганізацію [6, 7]. Зокрема, протягом 2010 р. ліквідували Радку з питань етнопонаціональної політики, дорадчий орган при Президентові України, та Державний комітет України у справах національностей і релігій, а також реорганізували міграційну службу, що негативно вплинуло на реалізацію державної етнопонаціональної політики в регіонах. Функції центрального спеціально уповноваженого органу з етнопонаціональних питань взяло на себе Міністерство культури України, але створення у його структурі Департаменту релігій і національностей в цілому проблеми не вирішило. На сьогодні у департаменті працюють 23 працівники, з яких питаннями національностей займаються 5 працівників відділу національних меншин України та української діаспори [18, 286].

Виникає риторичне запитання, чи може зазначений орган та його структурний підрозділ контролювати та ефективно вирішувати проблеми етнопонаціонального розвитку, враховуючи той факт, що на підсумковій Колегії Міністерства культури України 31 січня 2012 р. у своїй доповіді міністр культури М. Кулиняк зазначив, що нині в Україні проживають представники 130 національностей, діють понад 1200 громадських організацій етнічних меншин (зокрема, й культурно-мистецького спрямування), з них 37 мають статус всеукраїнських [5]. Відповідно вирішення проблем етнічних спільнот є справою самих етнічних спільнот шляхом створення громадських організацій. Діяльність цих громадських організацій спрямована насамперед на захист інтересів етнічних спільнот.

Слід пам'ятати, що від створення належних умов для збереження самобутності та вільного розвитку представників різних національностей, формування високої культури міжнародних відносин залежить стабільність міжетнічних відносин в Україні. Тобто якщо потенціал етнопонаціонального чинника не буде на державному рівні використаний і надалі триватиме його ігнорування, це призведе до втрати над ним контролю та міжетнічного конфлікту [8]. Зокрема, на думку В. Котигоренка, «фактор етнічності може стимулювати також конфлікти, які класифікуються за цілями сторін – на ґрунті змагальності за соціальні блага, за владу, за збереження, розвиток або переваги культурної ідентичності» [12, 5].

Аналіз етнопонаціональних процесів в сучасній Україні показує приклади прояву етнічної нап-

руги. Це обумовлено тією політичною і психологічною атмосферою, яку останнім часом було створено в Україні. Політичні партії, використовуючи лінії розламів (етнічні, расові, релігійні) напередодні та під час виборів, розколюють українську націю і таким чином намагаються утримати владу в своїх руках [13, 32]. Створення штучної суспільної конфронтації довкола мовних питань, питань історичної пам'яті, культурної та релігійної належності мають яскраво виражений регіональний характер. Наприклад, довкола проблем Криму і кримськотатарського народу розгорнулася інформаційна війна, що пов'язано з виборами до парламенту, які вже минули, а також з майбутніми виборами президента України [20, 5]. Під час виборчої кампанії в місцеві органи влади з'явилося багато кандидатів у депутати, які намагалися переконати виборців, що вони найбільш ефективно будуть захищати «русские интересы» в Криму, не допустять «татаризации Крыма» тощо [4, 8].

Події 17–18 травня 2013 р. у Сімферополі показали, що кримські татари підтримують меджліс¹ і рішуче налаштовані протестувати проти дій влади, висуваючи низку чітких вимог. У виступах і в резолюції мітингу з сильнішим акцентом, ніж раніше, стали звучати вимоги політичної реабілітації, відновлення ліквідованої у 1944 р. національної автономії прав народу на самоврядування, виділення землі, відновлення топонімії. Учасники мітингу вимагали, щоб в Україні було розроблено й реалізовано цивілізовану міжнародну політику [20, 5]. Вимоги репатріантів щодо усунення наслідків депортації слід сприймати не як спробу захоплення життєво важливих ресурсів, а як боротьбу за визнання факту депортації злочинном проти кримськотатарського народу.

Вплив етнопонаціонального чинника особливо відчутний у поліетнічному Одеському регіоні. Для нього є характерним високий рівень самоорганізації національних меншин, активна діяльність національно-культурних і культурно-просвітницьких товариств. За офіційними даними на початок 2012 р., в Одеському регіоні діють понад 160 товариств різного рівня, що представляють майже всю етнічну палітру українського суспільства (складають 13% від загальної кількості товариств в Україні). За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території області за чисельної переваги українців проживають представники 133 національностей, серед яких осіб російської національності – 20,7% від загальної кількості населення області, болгарської – 6,13%, молдавської – 5,03%, білоруської – 4,9%, гагаузької – 1,12%, єврейської – 0,54% та ін. [18, 284].

Розвиток етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності етнічних спільнот України, утвердження міжетнічної злагоди в українському суспільстві можливі лише за умов співпраці урядових і громадських організацій. Проведення системи організаційно-практичних заходів, спрямованих на побудову громадянського суспільства, сприятиме вирішенню питання міжетнічних відносин. Досвід України у налагодженні такої співпраці незначний [7, 14–30, 9]. Проте практичний досвід Одеського регіону засвідчує,

¹ Меджліс кримськотатарського народу – координаційний орган кримських татар, який визнається ними їх повноважним представником. Покликаний представляти кримськотатарські інтереси перед іншими політичними суб'єктами і спрямовувати місцеві органи самоврядування кримських татар [...] Офіційно юридичного статусу в органах юстиції України не отримав (Майборода О.М. Меджліс кримськотатарського народу // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2009. – Т. 6: Ла – Мі. – 2009. – С. 579).

що налагодження плідної співпраці органів виконавчої влади, місцевого самоврядування і громадських організацій допомагає зберегти баланс між загальнонаціональними, регіональними й етнічними інтересами. Так, упродовж 2010–2012 рр. на території Одеської області органи виконавчої влади спільно з національно-культурними товариствами здійснили низку заходів щодо протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації [19].

Реалізація завдань, визначених планом заходів протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві, триває. Відповідні плани заходів затверджено в обласних, районних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях. Зокрема, розпорядженням Миколаївської облдержадміністрації від 29.12.2012 р. № 417-р затверджено «План заходів із протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в Миколаївській області на 2013 рік». Однак рівень ефективності заходів щодо протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації невисокий, насамперед, через неопрацьованість механізму отримання експертного висновку про наявність у діях або висловах певних форм ненависті, приниження, образи національної честі і гідності, намірів посягти міжетнічну ворожнечу тощо. Відсутність чітких критеріїв і підходів до даного питання пояснюється недосконалістю та внутрішньою суперечливістю вітчизняного законодавства та думки громадськості, що робить її неспроможною протидіяти розпалюванню міжетнічної ворожнечі [10, 14–15, 18, 285].

У зв'язку з цим вкрай необхідно затвердити концепцію державної етнонаціональної політики України. Доречно зазначити, що 5 липня 2013 р. народний депутат України М. Джемільов зареєстрував у Верховній Раді України проект Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України». У пояснювальній записці до законопроекту зазначено, що «концепція державної етнонаціональної політики повинна дати законодавцям, державним службовцям єдине розуміння принципів, цілей, напрямів державної етнонаціональної політики. Тим самим буде поставлено заслін появі суперечливих положень у законах і, особливо, у підзаконних актах, вільному трактуванню на місцях сенсу політики держави щодо національної більшості і національних меншин» [14]. Лишається сподіватись, що цей законопроект не спіткає доля прийнятого у червні 2004 р. Закону України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», що отримав 384 голоси народних депутатів України, але другий Президент України Л. Кучма наклав на нього вето, після чого так і не повернулись до його повторного розгляду [4, 8]. Варто зазначити, що прояви ксенофобії, расизму та дискримінації за етнонаціональними ознаками є основною перешкодою на шляху до національної консолідації.

Таким чином, етнонаціональний чинник являє собою рушійну силу самореалізації людської спільноти в природно-соціальних умовах життя. Етнічні спільноти, всупереч упередженню до них ставленню з боку громадськості та влади, незадовільним умовам життя, шукають діалогу та порозуміння у питанні визнання їх соціального статусу та ролі в розбудові незалежної держави й становленні громадянського суспільства.

Результатом самоорганізованості представників етнічних спільнот є стабільний розвиток міжнаціональних (міжетнічних) відносин в Україні, тобто етнонаціональний чинник не створює додаткових складнощів державотворчому процесу і навіть сприяє становленню громадянського суспільства. Яскравим прикладом може слугувати кримськотатарський національний рух. Слушною є думка лідера кримськотатарського національного руху М. Джемільова про те, що «судьба кримськотатарського народу неотделима от судьбы Украины. И чем скорее в Украине установятся подлинные демократические правоотношения, демократическая система власти, которая базируется на уважении прав человека, прав национальностей, тем скорее будут решаться наши проблемы. Поэтому крымские татары должны активно участвовать в общеукраинской политике ... быть частью политической системы Украины» [25]. Ця принципова позиція може бути в цілому прийнята до уваги інших етнічних спільнот в Україні.

Етнонаціональний чинник вимагає постійної взаємоузгодженої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування і національних громадських організацій. Плани заходів із протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації, які затверджуються в облдержадміністраціях тривалістю на один–два роки, не мають довготривалого ефекту. Ситуацію кардинально може змінити лише затвердження Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України».

Відповідно вивчення, узагальнення, впровадження на всій території України світового та регіонального досвіду вирішення питання етнонаціонального розвитку і удосконалення системи заходів запобігання етнокультурному та релігійному напруженню, врахування цього досвіду у підготовці загальнонаціональних програм було і залишається пріоритетним напрямком державної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьїв В.О. Етнонаціональний чинник в умовах трансформаційних змін суспільств перехідного типу // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2010. – Випуск 32. – С. 158–164.
2. Бердяев Н.А. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности. – М., 1990.
3. Вернадский В. Научная мысль как планетное явление. – Москва, 1991.
4. Джемилев М. Проблемы и перспективы стабильности в Крыму. Доклад председателя Меджлиса крымскотатарского народа в Европарламенте. Брюссель, 17 марта 2010 г. – <http://qtm.org/Библиотека>
5. Доповідь Міністра культури України Михайла Кулиняка на підсумковій Колегії Міністерства культури 31 грудня 2012. – <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/270256>
6. Євтух В. Етнополітика в Україні: культурологічний та правничий аспекти. – Київ: Фенікс, 1997.
7. Євтух В. Концептуальні засади вирішення етнонаціональних проблем // Політичний менеджмент. – 2007. – № 4. – С. 14–30.
8. Євтух В. Соціологія міжетнічного конфлікту: теоретичний аспект. – <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=65&c=1464>
9. Євтух В. Урядові та громадські організації у системі етнонаціонального менеджменту України // Наукові записки НАН України. Інститут політичних та етнонаціональних досліджень. – Київ, 2001.
10. Злочини на ґрунті ненависті: новий кримінальний

феномен світового суспільства. Науково-практичне видання / За заг. ред. Дж. Перліна, наук. редактори О.А. Мартиненко та Ю.Л. Белоусов. – Львів: Астролябія, 2011. – 524 с.

11. Калакура О.Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ ст.: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук / О.Я. Калакура. – К., 2008. – 35 с.

12. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політичний концепт: Автореф. дис. ... на здобуття ступеня д-ра політ. наук. – К., 2005.

13. Кресіна І. До питання про появу дискримінації на расовому та етнічному ґрунті // Політичний менеджмент. – 2007. – № 4. – С. 31–40.

14. Меджліс кримськотатарського народу. – <http://qtm.org/ua/ua-новини/3117-народний-депутат-україни-мустафа-джемілев-зареєстрував-проект-закону-україни-про-концепцію-державної-етнонаціональної-політики-україни>

15. Надолішній П.І. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект (теоретико-методологічний аналіз). – К., 1999.

16. Панасюк Л.В. Етнонаціональні процеси в Україні в 90-ті рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л.В. Панасюк. – К., 2001. – 20 с.

17. Пономарьова І.С. Греки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук / І.С. Пономарьова. – К., 2007. – 35 с.

18. Різникова Я.О. Реалізація державної етнонаціональної політики: здобутки, виклики, шляхи вдосконалення (на прикладі Одеського регіону) // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри:

Зб. наук. праць IV Міжнар. наук. конф., 26–27 квіт. 2013 р., Одеса / Відп. ред. М.І. Михайлуца. – Одеса: ВМВ, 2013. – С. 283–287.

19. Розпорядження голови обласної державної адміністрації від 17 березня 2010 р. № 116/А-2010 «Про затвердження плану заходів з протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації на території Одеської області на 2010–2012 роки». – <http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/rozporjadjennya/2010/143-2010.pdf>

20. Семена М. Чому кримські татари за відставку Могильова? // День. – № 84. – 21 травня 2013. – С. 5.

21. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000.

22. Ставлення жителів Криму до імовірних загроз та до питань, які мають значний конфліктний потенціал // Національна безпека і оборона. – 2011. – № 4–5. – С. 27–39.

23. Токар Л. Етнонаціональне та загальнолюдське в українознавстві // Українознавство. – 2011. – № 4. – С. 190–193.

24. Токар Л. Етнонаціональне та загальнолюдське в українознавстві // Науковий інструментарій українознавця. Довідник / Кер. авт. кол., наук. ред. Л. Токар. – К.: ННДІУВІ, 2012. – С. 175–182.

25. Человек и время. О М. Джемилеве. Документальный фильм. – 2003.

26. Шкляр Л.Є. Етнонаціональні чинники державотворення: політологічний аналіз: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1996.

Денис Толочко

Этнонациональный фактор государственного строительства и формирования гражданского общества в современной Украине

Аннотация. Статья посвящена влиянию различных этнических сообществ на развитие государственных и общественных структур в Украине. Отмечается, что формирование подлинных демократических отношений, создание на их основе демократической системы правления, которая гарантировала бы соблюдение прав человека и прав национальностей, является лучшим путем этнонационального развития Украины. Этнонациональный фактор является основной движущей силой для формирования человеческого сообщества, прежде всего, на основе принципа защиты этнических и национальных интересов. Открытых межэтнических конфликтов удалось избежать, в первую очередь, благодаря опыту, организованности и мирным намерениям лидеров национальных движений.

Ключевые слова: этнонациональный фактор, государственное строительство, гражданское общество, межэтнические отношения, этнонациональное развитие, этническое сообщество, общественные организации.

Denys Tolochko

Ethnonational factor of state building and formation of public society in modern Ukraine

Annotation. The article is devoted to influence of different ethnic societies on development of state and public institutions in Ukraine. Author emphasized that formation of true democratic relations and creation of democratic system of government which warrants respect of human rights is the best way of ethnonational development of Ukraine. Ethnonational factor is the main motive power for formation of human society, primarily on the base of protection of ethnic and national interests. Open interethnic conflicts were avoided first of all due to experience, good organization and peaceful intentions of chiefs of national movements.

Key words: ethnonational factor, state building, public society, interethnic relations, ethnonational development, ethnic society, public organizations.